

पब्लिक हेल्थ, माता व शिशु आरोग्य आणि अर्थपूर्ण जीवन!

डॉ. आकाश शिंदे याचा पुणे ते पुणे व्हाया शोधग्राम प्रवास...

वैद्यकीय क्षेत्रात 'पब्लिक हेल्थ' हा तसाही कमी प्राथमिकतेचा विषय, आणि त्यात पदव्युत्तर शिक्षण घेऊन ग्रामीण-आदिवासी भागात काम करायला जाणं त्याहूनही दुर्मिळ! निर्माण ६ चा आकाश शिंदे, मूळ पुण्याचा, मात्र त्याला अपवाद ठरला. पुण्यात घालवलेलं आरामदायी आयुष्य सोडून गुजरातमधील ग्रामीण भागात जाऊन काम करण्याचा त्याचा निर्णय निश्चितच धाडसाचा होता. गुजरातमध्ये 'भरूच' या जिल्यात SEWA Rural ही संस्था गेल्या ३७ वर्षांपासून आरोग्य क्षेत्रात गावपातळीवर काम करते आहे. SEWA- Rural मध्ये ImTeCHO (Innovative mobile phone Technology for Community Health Operation) या तंत्रज्ञानाद्वारे गावपातळीवर आरोग्य सेवकांना (आशा) मोबाईल तंत्रज्ञानाचा वापर करून गरोदर स्त्रिया आणि दोन वर्षांखालील मुलांना आरोग्याच्या सेवा देण्याच्या कार्यक्रमात आकाश सहभागी होता. सध्या आकाश पुण्यात Jhpiego (Johns Hopkins University Affiliate) या आंतरराष्ट्रीय संस्थेमध्ये Advance Family Planning (AFP) या प्रोजेक्ट अंतर्गत समन्वयक म्हणून काम पाहतो. त्याचा पब्लिक हेल्थ ते ग्रामीण आरोग्य हा प्रवास, कामाची निवड – प्राथमिकता आणि त्याचे अनुभव व त्यातून घडत गेलेला आकाश समजून घेऊया...

“खूप दिवस झाले विचार करत होतो की पब्लिक हेल्थची डिग्री पूर्ण केल्यावर मी ग्रामीण आणि आदिवासी भागात काम करण्याचा निर्णय योग्य आहे का? की मी निर्माण शिबीर केल्याने भावनेच्या भरात निर्णय घेतला? पुण्यामध्ये आतापर्यंत राहिलेल्या माझ्या कम्फर्ट झोनच्या बाहेर जाऊन, सोयीसुविधा कमी असलेल्या ठिकाणी समाजासाठी काही करता येईल का? मी एक समाधानी, यशस्वी आणि सुखी जीवन जगू शकतो का? आयुष्यात स्वतःला पडणाऱ्या या प्रश्नांचं उत्तर शोधण्याचा मी गेल्या खूप दिवसांपासून प्रयत्न करत होतो. त्यात मला मागे वळून काय दिसलं...

मास्टर्स करत असतानाच माझी सहकारी अंकिता शर्मा आणि मी माता आणि शिशुआरोग्य या विषयासंदर्भात आमचे dissertation केले होते. माता आणि शिशुआरोग्याची काळजी घेण्यासाठी प्राथमिक आरोग्य केंद्रात Mother to Child Tracking System (MCTS) या प्रणालीअंतर्गत प्रत्येक गरोदर महिलेची नोंदणी करून तिचे लसीकरण, प्रसूती, बाळाचे लसीकरण या सर्व महत्वाच्या गोष्टींची तिला मोबाईल एसएमएसद्वारा आठवण करून दिली जाते. Dissertation दरम्यान गावपातळीवर MCTS ची अंमलबजावणी कशाप्रकारे होते याचा आम्ही अभ्यास केला होता. पुणे जिल्ह्यातील निवडक १० प्राथमिक केंद्रांमधील २०५ गरोदर बायका आणि २३६ माता यांचा सहभाग असलेल्या या अभ्यासात MCTS च्या अंमलबजावणीबद्दल अनेक निरीक्षणे आम्ही नोंदवली. एकूण महिलांपैकी फक्त १७% महिलांनी MCTS चे नाव ऐकले होते तर फक्त १४% महिलांनी एसएमएस मिळाल्याचे नमूद केले. आरोग्य क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर

मोबाईल तंत्रज्ञानाचा वापर होताना दिसून येत असताना कागदोपत्री असलेल्या योजना मात्र प्रत्यक्षात अपेक्षेप्रमाणे येत नाहीत, त्याला खूप अडथळे येतात याची छोटीशी झलक या संशोधनातून आम्हाला बघायला मिळाली. हा शोधनिबंध International Journal of Community Medicine and Public Health या जर्नलमध्ये नंतर प्रकाशित झाला.

फेब्रुवारी २०१५ ला निर्माणमध्ये आल्यापासून माझा जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टीकोनच बदलला. निर्माणमध्ये झालेल्या चर्चा, सेशनस, कृतीकार्यक्रम, नायनांचे मार्गदर्शन यातून सामाजिक क्षेत्रात काम करण्याचा माझा निर्णय पक्का होत होता. जीवनात वेगळं काहीतरी करायचं पण ते कसं शोधायचं, कुठे शोधायचं याबद्दल निर्माणमध्ये स्पष्टता येऊ लागली होती. सामाजिक क्षेत्रात काम केल्याने, इतरांसाठी जगल्याने मला माझ्या आयुष्याचा अर्थ सापडेल या एका विश्वासावर मी 'SEWA Rural' या संस्थेत काम करण्याचा निर्णय घेतला होता.

मोबाईल तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून आशांमार्फत आदिवासी आणि ग्रामीण भागात माता व बाळ यांच्या आरोग्याच्या सेवा कशा सुधरवता येतील यावर चाललेल्या संशोधनात मी काम करत होतो. आशांना मोबाईल शिकवण्यापासून ते आमच्या पर्यवेक्षकांसोबत field visits करणे, आदिवासी समाजातील आरोग्याच्या रूढ कल्पना, आणि आरोग्य सुधरवण्यासाठी होणारे व्यवहार व कृती समजून घेणे, त्यांना योग्य मार्गदर्शन करणे अशा वेगवेगळ्या कामांमध्ये मी स्वतःला झोकून दिले होते. क्षेत्र भेटी करत असताना या समाजातील आरोग्याविषयी असलेलं अज्ञान दिसून यायचं; कधी कधी तर मी भावुक होऊन जाई.

काही आदिवासी घरांमध्ये मी न्युमोनियामुळे निधन झालेल्या दीड वर्षांच्या मुलांचे फोटो पाहिले. काही ठिकाणी, नुकत्याच जन्मलेल्या बाळांच्या बेंबीवर कुंकू किंवा राख तर एका ठिकाणी म्हशीचे शेण लावले होते. मी त्या बाळाच्या आईला आणि घरातल्या इतरांना विचारले असता काही धक्कादायक बाबी समोर आल्या. 'कुंकू हे देवाचे असते, त्यामुळे बाळ नीट राहते', 'शेण आणि राख लावल्याने बेंबी भरायला मदत होते' अशी उत्तरं मिळाली. एकदा मी एका अतिकुपोषित आजारी मुलीच्या आईला तिला लवकरात लवकर हॉस्पिटलमध्ये भरती करण्यास सांगितले, उपचार पूर्ण फ्री होईल असे देखील कळवले. तर मला उत्तर आले "मी कशी जाऊ आता? आज माझ्या घरी

पाहुणे येणार आहेत. त्यांच्या जेवणाची सोय करायची आहे. मी उद्या जाईन.” मनात मला त्या आईबद्दल राग आला होता पण हताशपणे मी त्यांना समजावून तिथून गेलो. अजून एक नवीन कल्पना समोर आली की गरोदर असताना व बाळाचा जन्म झाल्यावर आईने हिरव्या पालेभाज्या खायच्या नाही कारण त्यामुळे बाळाला न्युमोनिया होतो. हा माझ्यासाठी खूप वेगळा आणि धक्कादायक अनुभव होता.

या सगळ्या गोष्टी बघितल्यानंतर कळते की लोकांमध्ये असलेल्या जुन्या समजुती बदलणे आणि उत्कृष्ट आरोग्य सेवा पुरवणे हे किती महत्त्वाचे आहे. हिमोग्लोबिन ४ पेक्षा कमी, सिकल सेलमुळे मृत बालकाचा जन्म झालेल्या आईचे दुःख बघून, कमी वजनाच्या बाळाला वाचवताना माझ्या शिक्षणाचा उपयोग मला जास्त समाधान देतो. मी सामाजिक काम करू शकतो आणि समाजात सकारात्मक बदल आणू शकतो याबद्दल मला आत्मविश्वास येऊ लागला आणि मी त्या दिशेने पावलंही टाकत होतो.

SEWA Rural मध्ये अडीच वर्ष आदिवासी आणि ग्रामीण आरोग्यावर काम करण्याचा अनुभव मिळाल्यानंतर मी सध्या पुण्यात Jhpiego (Johns Hopkins University Affiliate) या

आंतरराष्ट्रीय संस्थेमध्ये Advance Family Planning (AFP) या प्रोजेक्ट अंतर्गत कार्यक्रम समन्वयक म्हणून कामाला सुरुवात केली आहे. Jhpiego ही संस्था आरोग्य सेवक, सरकार आणि politicians सोबत लोकांना उच्च दर्जाची आरोग्यसेवा पुरवण्याच्या उद्देशाने काम करते. ४० वर्षांपासून १५५ देशांत

मातामृत्यू दर कमी करण्यासाठी ही संस्था काम करत आहे.

मी पुणे जिल्ह्यातील फॅमिली प्लानिंग संबंधित वेगवेगळे स्टेक होल्डर्स - जसे की सरकारी कर्मचारी आणि NGOs (उदा. FOGSI, IPAS आणि FPAI) यांच्यासोबत काम करत आहे. या प्रोजेक्टचा मुख्य उद्देश उच्च दर्जाच्या कुटुंब नियोजन सेवा मिळण्यासाठी आर्थिक गुंतवणूक आणि राजकीय इच्छाशक्ती तयार करण्यासाठी पाठपुरावा करणे हा आहे. या प्रोजेक्टमध्ये आम्ही District Family Planning Working Group (DWG) बनवलाय. हा गट दर तीन महिन्यांनी भेटतो व कुटुंब नियोजनाच्या सुविधा सुधारण्यासाठी, तसेच त्यांचा लोकांमध्ये प्रसार करण्यासाठी काय कृती करता येईल यावर चर्चा करतो. इथे आम्ही SMART objectives बनवून घेतले आहेत, जे नेमके काय काम करायचे आहे याबद्दल मार्गदर्शन करतात. मी या प्रोजेक्टमध्ये

बेसलाईन डेटा गोळा करणे, रिपोर्टिंग करणे आणि DWG च्या सदस्यांसोबत ठरवलेले उपक्रम पूर्ण करण्यासाठी समन्वयन साधने, कुटुंब नियोजनाच्या वेगवेगळ्या नवीन पद्धतींबद्दल डॉक्टर्स आणि नर्ससना प्रशिक्षण देणे, प्रोजेक्टअंतर्गत होणाऱ्या activities चे मूल्यमापन करणे इ. जबाबदा-या सांभाळतो, आणि संशोधनाचा काही भाग पूर्ण करतो.

गरज असलेल्या लोकांसाठी माझ्या शिक्षणाचा आणि कौशल्यांचा जास्तीत जास्त उपयोग करणे महत्वाचे आहे हे मला लोकांमध्ये, समाजामध्ये आल्यावर कळले. नायनांच्या 'या जीवनाचं काय करू?' या लेखात एक वाक्य आहे – "इतरांच्या जगण्याच्या समस्या कशा सोडवायच्या यातून 'जगायचं कशासाठी?' ही माझी समस्या सुटते." माता आणि बालके यांना योग्य आरोग्य सुविधा देण्याचे काम, मी निवडलेला मार्ग या वाक्याचा अर्थ समजण्यासाठी मदत करतो, माझ्या जीवनाला अर्थ देतो.

SEWA Rural बद्दल अधिक माहितीसाठी: <http://sewarural.org/>

ImTeCHO या App बद्दल अधिक माहितीसाठी: <http://imtecho.com/>

Jhpiego बद्दल अधिक माहितीसाठी: <https://www.jhpiego.org/where-we-work/india/>

आकाशचा शोधनिबंध वाचण्यासाठी ह्या लिंकचा वापर करा –

<http://www.ijcmph.com/index.php/ijcmph/article/download/460/425>

आकाश शिंदे, निर्माण ६

९९७८२२८६८९

draakash15@gmail.com